

‘Religie is niet verdwenen, ze is vloeibaar geworden’

PIETER SNEL

Wie religie uitsluitend associeert met kerken, heilige boeken en vaste instituties, kijkt volgens Kees de Groot en Jedidja van Boven van het Centrum voor Religie in de Publieke Sfeer (CRiPS) met een te smalle blik naar de werkelijkheid. Religie is niet verdwenen, maar heeft zich verplaatst, vermengd en soms vermomd. In coachingstrajecten, politieke taal, activisme, zorg, sport en jongerencultuur duiken elementen van zingeving, ritueel en het heilige opnieuw op.

CRiPS, gevestigd aan Tilburg University, wil die vaak onopgemerkte religieuze dynamiek zichtbaar maken voor wetenschap, samenleving én onderwijs. Hoogleraar Kees de Groot, die leiding geeft aan het centrum, en promovenda Jedidja van Boven maken hier dagelijks werk van. Ze benadrukken dat religie geen afgesloten hoofdstuk is, maar een veranderlijk en soms controversieel onderdeel van het publieke domein. Hun werk laat zien waarom het te eenvoudig is om secularisatie te begrijpen als een lineair verdwijningsproces.

Ontstaan van het centrum

CRiPS werd in 2025 officieel gelanceerd, maar de aanloop begon al jaren eerder. De Groot, socioloog en theoloog, werkte al langere tijd samen met sociologen van Tilburg University, onder wie Peter Achterberg. Ze delen hun interesse in het functioneren van religie vandaag de dag in de publieke sfeer, buiten de klassieke religieuze instituties. Dankzij een schenking kon een centrum worden opgericht waarin dit thema structureel en interdisciplinair wordt onderzocht. Die interdisciplinariteit is de kracht van hun onderzoek. Sociologen en theologen kijken letterlijk anders naar dezelfde maatschappelijke verschijnselen. Juist daarvoor komen onderzoekers tot nieuwe inzichten. CRiPS bestaat uit een kern van senioronderzoekers, aangevuld met promovendi en postdocs. Zij doen onderzoek binnen hun eigen projecten en nemen deel aan gezamenlijke seminars, methodologische uitwisseling en publieksactiviteiten. Het centrum is een onderzoeksplaats voor jonge wetenschappers en een kennispunt voor wie zich beroepshalve met religie bezighoudt.

Kijken voorbij vaste definities

De onderzoeksagenda van CRiPS wordt bepaald door maatschappelijke actualiteit én door een kritische houding ten opzichte van vaste definities. Van Boven: “Wat belangrijk is, is dat we ons niet alleen willen richten op wat er gezegd wordt over religie, maar ook op hoe religie nu echt plaatsvindt, in alle vormen en maten.” Een belangrijk uitgangspunt van CRiPS is het loslaten van vaste definities van religie. Het centrum zet zich bewust af tegen een te eenvoudig secularisatieverhaal. De Groot: “Het idee dat religie een aparte sector is, die afneemt, dat is veel te simpel.” In plaats daarvan richt CRiPS zich op de veranderende verhouding tussen religie en seculariteit. De Groot: “Het kijken naar de verhouding tussen het religieuze en het seculiere, dat is echt wel een hele bijzondere toespraak die wij als centrum hebben. We willen afstand nemen van het idee: we weten wel wat religie is. Het is heel erg in beweging vandaag de dag, en juist naar die vervloeiing, vervaging en interactie willen we kijken.” Dat betekent dat religie niet alleen wordt gezocht in kerken, maar ook in politiek, zorg, coaching en activisme.

Vloeibare religie in cultuur, erfgoed en sport

Een kernbegrip binnen CRiPS is de ‘vloeibare aanwezigheid’ van religie. Religieuze elementen circuleren door

verschillende domeinen en krijgen telkens nieuwe betekenissen. De Groot wijst bijvoorbeeld op erfgoed en ritueel: “Zo’n stadsparade met Sint Maarten in Utrecht haalt de patroonheilige van de stad van stal. In de jaren tachtig was die een beetje weggepoetst, maar nu wordt hij weer helemaal in de verf gezet. Voormalige religieuze gebouwen worden hergebruikt en die religieuze achtergrond wordt breed uitgemeten.” Ook bij sport wordt zichtbaar hoe sacraliteit en ritualiteit functioneren. De Groot: “Het gaat erom religie niet te zien als dat wat niet wetenschappelijk is. We moeten de categorie van spel meer serieus nemen. Heb aandacht voor de homo ludens.” Het wordt concreet in voetbalstadions. De Groot: “In de wereld van het voetbal komen religie en ritualiteit heel duidelijk in beeld. Denk aan wat met de gestaakte wedstrijd van Ajax gebeurde, toen de F-side vuurwerk afstak. We zien vooral het veiligheidsperspectief, en dat is logisch. Maar er is ook een perspectief van ritualiteit, de overleden supporter die werd geëerd.” Volgens de Groot ligt hier ook een didactische kans: “Als je het hier over hebt, zit je dicht bij de belevingswereld van leerlingen. En dan moet je het niet meteen hebben over: mag dat nu wel of niet? Maar stel de vraag: wat gebeurt er nu?”

“Religie is deel van het leven, even gewoon als eten, tandenpoetsen en slapen”

Tegelijk met deze ‘vloeibare aanwezigheid’ is er een hernieuwde belangstelling voor traditie en behoudende waarden, vooral onder bepaalde groepen jongeren. Die bewegingen bestaan naast elkaar en vragen om nuance. Van Boven zegt hierover: “Veel van de onderwerpen die heel erg happening zijn op het moment, hebben een religieuze component.” Toch gebeurt de duiding van het religieuze vaak met snelle meningen en ongelukkige labels. De Groot zegt dan ook: “Dat kan heel onzorgvuldig gebeuren en heel stigmatiserend zijn.” CRiPS leverde het afgelopen jaar regelmatig expertise in maatschappelijke discussies. Van religieuze verwijzingen in politieke retoriek tot morele vragen rond migratie, zorg en solidariteit. Juist in een gepolariseerd debat is wetenschappelijke duiding nodig die complexiteit zichtbaar maakt en simplificaties doorbreekt. De Groot: “Je ziet veel dat door rechtse partijen wordt geschermd met de joods-christelijke traditie. Daar verschijnt religie net zo goed als wanneer in coaching naar zaken wordt verwezen die we vanouds met religie associëren, zoals het hebben van een ‘roeping’.” CRiPS wil laten zien waar en hoe religie in de publieke sfeer een rol speelt. De Groot: “Als het gaat om levensbeschouwing en religie is er een tendens om het vooral te hebben over wereldgodsdiensten en humanisme, maar je kan breder dan dat kijken. Als je naar onze samenleving kijkt, dan zie je dat gezondheid bijvoorbeeld een enorme sacrale status heeft. Bakken met geld gaan naar de gezondheidszorg. Net als technologie. Dat heeft ook een hoge sacrale

Pieter Snel

status. Het is belangrijk om te onderzoeken wat sacraal is in onze samenleving. Religie, sacraliteit, is deel van het leven, even gewoon als eten, tandenpoetsen en slapen."

Het scherpere beeld dat CRiPS biedt, maakt soms duidelijk dat het anders is. Zo blijken religieuze organisaties een cruciale maatschappelijke rol spelen, terwijl dat in publieke beeldvorming onderbelicht blijft. De Groot zegt hierover: "Maatschappelijke ondersteuning komt ontzettend veel voort uit eerdere religieuze initiatieven. Het is totaal niet te volgen dat de grootste speler als het gaat om steun aan migranten kerkelijke organisaties zijn, zeker niet als je alleen maar naar hun ledentallen blijft kijken." Tegelijkertijd veranderen de religieuze instituties ingrijpend. De Groot: "Je ziet drie lijnen: digitalisering, internationalisering en globalisering. Religie is heel veel online aanwezig en de Katholieke Kerk in Nederland wordt steeds meer een internationale kerk. Dus die hele kerk verandert."

Lifecoaching

Van Boven onderzoekt als promovenda religieuze aspecten binnen lifecoaching. In de zelfhulpindustrie ziet ze hoe sprake is van een sacraal zelf en hoe religieuze taal terugkeert in het discours dat daar wordt gebruikt. Toch is het spreken over religie ingewikkeld. Van Boven merkt dit ook op: "Religie wordt vaak niet serieus genomen, terwijl als je het hebt over Europese identiteitsvraagstukken, migratie en politiek, steeds wordt gesproken over joods-christelijke waarden. In mijn ervaring kan je de dingen niet los van elkaar zien. Mensen die zich met sociale processen bezighouden, moeten ook oog blijven houden voor religie."

Als van Boven naar jongeren kijkt, ziet ze sterk veranderde vormen van zingeving. Jongeren identificeren zich vaak niet met een religieus instituut, maar zijn intens bezig met vragen naar identiteit, rechtvaardigheid en het goede leven. Digitalisering speelt hierin een sleutelrol. Van Boven: "Wat ik heel erg zie, is de aanwezigheid van de online sferen in dit soort processen. Mensen die zich bekeren tot een bepaalde religie omdat ze via TikTok in aanraking zijn gekomen met een religieuze traditie. Op mijn persoonlijke YouTube-pagina krijg ik echt heel veel materiaal te zien over religie. Er is veel interesse onder jongeren, maar er zijn ook veel zorgen rondom geestelijke gezondheid en het welzijn van jongeren." CRiPS speelt hierop in met een nieuwe onderzoekslijn. Van Boven: "We zijn bezig met het opzetten van een werkgroep van jonge onderzoekers die zich bezighouden met religie en de digitale sfeer."

Onderwijs

Voor het onderwijs ligt in de complexiteit van religie een belangrijke opdracht én kans. CRiPS wil het onderwijs voeden met actuele voorbeelden, onderzoeksinzichten en conceptuele scherpte. De Groot vertelt daarover:

"Het is belangrijk om op een antropologische manier te leren kijken als leraar. Als een soort grondhouding waarbij het niet vreemd is om het over religie te hebben, net zoals je aan alle andere zaken aandacht schenkt. Het is niet voor niets ook een van de perspectieven binnen LERVO." Dat kan helpen religie beter in beeld te krijgen. De Groot: "Om een voorbeeld te geven. Het idee van wereldreligies zoals je dat nog heel vaak in tekstboekjes tegenkomt, dat klopt gewoon niet meer met hoe religie tegenwoordig functioneert."

Kees de Groot

Jedidja van Boven

Persoonsvorming speelt momenteel een steeds grotere rol in het voortgezet onderwijs. Het is een ontwikkeling waar je wellicht een kanttekening bij moet maken. Van Boven uit hierover haar zorgen: "In mijn eerdere werk binnen het voortgezet onderwijs hadden we het veel over karaktervorming en wat we leerlingen mee willen geven. Maar wat verloren raakt, is die aandacht om kritisch na te denken over wat er in de eigen samenleving gebeurt." De Groot herkent dat beeld: "Vooral op het gebied van burgerschapsvorming moet je de vraag stellen welk mensbeeld wordt gehanteerd en welke wortels dat beeld heeft. Wanneer de homo economicus en de brave burger centraal komen te staan, dan krijg je een verarming. Dan verdwijnt de aandacht voor religie, zingeving en kritiek." Beiden pleiten beiden voor een sterkere vertaalslag van onderzoek naar het klaslokaal. Van Boven: "Wat ik bij het gesprek over religie zou aanmoedigen is om aandacht te hebben voor de digitale sfeer, die zo duidelijk een belangrijke rol speelt in het leven van leerlingen." Het zijn zulke verscholen, niet meteen herkenbare uitingsvormen van religie die CRiPS zichtbaar wil maken. "Religie is geen restcategorie, maar een lens om de samenleving beter te begrijpen", aldus van Boven.

Meer informatie over CRiPS en de diverse onderzoeken en publicaties vind je op de website van het Centrum voor Religie in de Publieke Sfeer van Tilburg University.

Didactiek van Hoop

Toekomstverwachting of leren leven in het nu?

BJORN WANSINK EN GIJS VAN GAANS

In dit artikel gaan Bjorn Wansink en Gijs van Gaans in gesprek over hoop. Wat betekent hoop eigenlijk, wat kan zij ons bieden in het onderwijs, maar ook: waar schiet hoop tekort? Dit doen ze in de vorm van een vraag-en-antwoord op papier. Bjorn vanuit een psychologisch perspectief en Gijs vanuit boeddhistisch perspectief.